

SIGMUND FREUD 1856-2006
Nogle indledende bemærkninger

Ole Andkjær Olsen

I anledning af 150-året for Freuds fødsel i 2006 bringes der i det følgende en række kortere indlæg, der på forskellig vis markerer denne begivenhed. Det var relativt sent, at vi i redaktionen af *Psyke & Logos* blev opmærksom på, at der nok ville være et antal sider til overs i dette nummer, så der har ikke været den sædvanlige forberedelsestid. Grundstammen – inklusive de efterfølgende refleksioner i denne indledning til sektionen – er en række foredrag holdt ved forskellige arrangementer i Freud-året, først og fremmest i Det Medicinske Selskab i København, Det Danske Sigmund Freud-Selskab og Psykoanalytisk Debat under Dansk Psykoanalytisk Selskab samt på Goethe-instituttet i København.

Om det nyttige ved jubilæer og runde fødselsdage

Runde fødselsdage og jubilæer er gode anledninger til tilbageblik. For mit eget vedkommende har jeg temmelig længe arbejdet med psykoanalytisk historieskrivning, uafhængigt af om der fandtes en konkret anledning i form af jubilæer eller fødselsdage, men når jeg ser tilbage, viser det sig ofte, at meget væsentligt materiale netop er samlet til brug i jubilæumsskrifter. Uden disse anledninger var det måske gået tabt. Det er tydeligt, at når kilderne tørrer ud, når de implicerede personer er døde, og når arkiverne er borte eller aldrig er blevet oprettet, så er selv den nødtørftigste historieskrivning nyttig at have ved hånden.

Jeg har for længst selv draget den lære, at hvis man mener, at psykoanalysen fortjener en bestemt plads i historien, så må man selv skrive historien, som man ser den, frem for at lade andre skrive en helt anden historie, som efter et antal gentagelser ophæves til den historiske sandhed. Den mest afstumpede magtudøvelse på det felt finder sted, når ministerielt udpegede udvalg opstiller kanon'er inden for diverse kulturområder. Jeg tør ikke tænke på, hvordan det ville komme til at se ud, hvis Brian Mikkelsen skulle udpege de 25 største psykoanalytikere i verden og fejre dem i Parken til tonerne af Tina Turner.

Man siger, at det er sejrherrene, der skriver historien, men når kampen om psykoanalysen stadig står på, bliver historieskrivningen samtidig et af våbnene. Også i fredstid – eller i al almindelighed, hvis man er mindre krigerisk indstillet – henter enhver sin identitet fra et antal historiske fortællinger, livshistorien, slægtshistorien, faghistorien, kulturhistorien, nationens historie og mange flere. Med en historisk ballast lader man sig ikke så let blæse hid og did af skiftende modeluner, og psykoanalysen er den første disciplin, der har indset, at genfortællingen af livshistorien har en terapeutisk effekt.

Markeringen af Freuds 150-årsdag er en god lejlighed til endnu en statusopgørelse, en vurderling af hvor psykoanalysen har udviklet sig hen efter Freud, og måske også en stillingtagen til den Freud- og psykoanalysekritik, som det efterhånden er blevet vanskeligt helt at negligere. Nu er det ikke fordi tallet 150 er mere eller mindre signifikant end så mange andre tal, men det inspirerer mig til at tænke tilbage på tidligere jubilæer, fordi man også her gjorde status og reflekterede over fortid og fremtid.

Freuds 100-årsdag i 1956 var i Danmark både afslutningen på en epoke og indledningen til noget nyt. Det var en afslutning, fordi den altdominerende personlighed i dansk psykoanalyse, Sigurd Næsgaard, var død nogle måneder forinden, og fordi det aldrig lykkedes hans elever at skabe nogen magtfuld videreførelse af hans tanker eller nogen levedygtig forening. Hvis ikke folk som Stig Dankert Hjort og Finn Korsaa havde hentet ham frem fra arkiverne, kunne han være blevet helt glemt. Men det var altså også en begyndelse til noget nyt, fordi Dansk Psykoanalytisk Selskab, der i 1953 var blevet anerkendt som *study group* under IPA, allerede var godt på vej til at opnå fuldt medlemskab med Thorkil Vangaard som den markante leder-skikkelse. Når man så tilbage, var det med overbærenhed over psykoanalysens børnesygdomme. Man ville lægge Næsgaard bag sig, ja helt undgå at nævne ham, selv om flere af den første generation af danske IPA-analytikere havde startet deres psykoanalytiske løbebane i hans konsultation – hvis ikke på hans divan. Fremtiden tilhørte den hvidkittede videnskab, ærbødigheden over for psykiatrien var grænseløs, og blikket var stift rettet mod USA. Freud var især en, man havde hængende i glas og ramme. Så blev han, hvor han var. Hans fødselsdag blev fejret i Dansk psykoanalytisk Selskab ved en stor middag på restaurant Glacis for medlemmerne og deres ægtefæller. Et fødselsdagsbillede anno 1956 viser en samling selvsikre mænd, stort set alle psykiatere, med fruer.

Ved det næste tableau anno 1989 er der kommet en anden og mere historisk Freud på banen. I *Psyke & Logos* markerede vi 50-året for Freuds død ved en konference, der som titel havde det retoriske spørgsmål »Freud – død eller levende?«. Mere eller mindre Freud-positive foredragsholdere vurderede Freuds betydning inden for deres respektive fagområder: udviklingspsykologien, sexologien, psykiatrien, filosofien og litteraturvidenskaben m.fl. Det blev et meget velbesøgt arrangement med næppe under 500 tilhørere fordelt i to auditorier og de omkringliggende gange på KUA, og oplæggene udkom

sammen med supplerende artikler som et temanummer af tidsskriftet. Alle-rede dengang var Freud-jagten dog gået ind, som når nogle valgte at overse spørgsmålstegnet på plakaten og læse den som en efterlysning. Det ironiske ved situationen var, at mange af tidens Freud-kritikere netop var en slags dusørjægere, der med afsløring af påståede skandaler i Freuds liv stræbte efter at vinde faglig respekt og hurtigt berømmelse. Konferencens eneste utrykte oplæg var af Lise Østergaard, men det er dog bevaret som båndoptagelse. Af indholdet bemærker man dels, hvordan hun med stor sarkasme beskrev sin egen afbrudte uddannelse inden for Dansk Psykoanalytisk Selskab, dels hvordan hun gik i rette med sin tidligere elev, Judy Gammelgaard, fordi hun ikke kunne begribe, hvordan et så samfundsengageret menneske kunne vælge at lade sig uddanne inden for en så forstokket terapietning!

Det sidste Freud-tableau er mere panorerende, for i slutningen af 1990'erne kom der selvfølgelig en række markeringer af selve psykoanalysens 100-års jubilæum, som jo ikke er helt klart tidsfæstet, da psykoanalysen trods alt ikke blev skabt på én gang, men først var færdigudviklet engang mellem 1895 og 1900. Derfor må billedet sammenstykkes af diverse artikler. Mine egne refleksioner i den anledning kan findes på Freudselskabets hjemmeside.

Når vi markerer Freuds 150-årsdag, må det naturligvis bemærkes, at det i september 2005 var Freudselskabets 30-års jubilæum. Der er efterhånden ikke mange, der husker starten, men også her viser den ret flittige historieskrivning sin nytte, således publikationer ved 10- og 20-års-jubilæet, som plejer at kunne beses på selskabets reoler. Inddrager man desuden moderselskabet, Selskabet for dynamisk Psykoanalyse, er der yderligere stof at hente, om end de største publikationer herfra ikke markerede Freuds, psykoanalysens eller selskabets egne runde fødselsdage, men derimod P. C. Petersens 80- og 85-årsdag i 1969 og 1974 og Anker Rattleffs 70-årsdag i 1979.

Rattleff-Petersen-gruppen, der selv har en meget lang historie, blev i starten af 1950'erne udkonkurreret af Vanggaards Dansk Psykoanalytisk Selskab i forsøget på at blive optaget i IPA, men kom til kræfter igen i løbet af 1960'erne, da Dansk Psykoanalytisk Selskab i nogen grad degenererede, og havde vel nok i 1970'erne sin historiske chance for at blive toneangivende i dansk psykoanalyse. Sådan kom det dog ikke til at gå. Den brede terapiinteresse i 1970'erne gled i retning af det eksotiske såsom Grof, mens psykoanalyseinteressen gik i retning af det marxistiske. Med Reimer Jensen som formand og en formentlig kraftig støtte fra IPA lykkedes det at reorganisere Dansk Psykoanalytisk Selskab, der efter 1980 igen kom til at indtage positionen som den førende psykoanalytiske gruppering i Danmark. Til gengæld kan man sige, at Rattleff-Petersen-gruppen har klaret sig bedre end Næsgaards og Carstens' arvtagere. Freudselskabet har efterhånden udviklet sig til et bredt favnende selskab med hovedvægt på Freud snarere end på Rattleff-Petersen-traditionen, og det har fra begyndelsen være almindeligt at

invitere gæster fra alle andre beslægtede selskaber samt helt andre fagområder med affinitet til Freud. Tiden må så vise, om Freud er et tilstrækkeligt magtfuldt samlingspunkt til, at der også bliver et 40- og 50-års-jubilæum.

Om historiske modebølger

Meget i historien bevæger sig i bølger, og tendensen er, at en fremgangsrig bølge tiltrækker yderligere kraft, mens en stagnerende eller vigende bølge gerne svinder helt bort. What goes up, must come down.

Kritikken af Freud og kritikken af psykoanalysen er blevet en verdensomspændende videnskabsjournalistisk specialitet, senest markeret med udgivelsen af psykoanalysens sorte bog i Frankrig. Kritikken har også haft en række nedslag i Danmark og rejser spørgsmålet, hvordan man skal forholde sig. Der er ikke blot faglige og saglige spørgsmål at tage stilling til, men også politiske og strategiske, og det må naturligvis tages i betragtning, at vi, der er positive over for Freud, også er temmelig individuelle for ikke at sige individualistiske, hvorfor vi sandsynligvis slet ikke når til de samme svar på spørgsmålet. Det følgende er udtryk for noget af min egen stillingtagen og er dermed også oplæg til en diskussion.

Psykoanalysens sorte franske bog efterfølger, så vidt jeg har forstået, en tilsvarende publikation om marxismen, og denne sammenhæng kan vi måske lære noget af. De, der husker 1970'erne, kan også huske, hvordan Marx havde gennemsyret for ikke at sige infiltreret snart sagt ethvert hjørne af de fleste højere uddannelsesinstitutioner. Alle spørgsmål inden for forskning og undervisning blev vendt og drejet i marxismens nådesløst skarpe lys, og de mest feterede lærere og studerende var dem, der selv havde vendt og drejet Marx' skrifter og fundet frem til nye svært gennemskuelige synsvinkler på forfatterskabet. Jeg deltog selv lidt i udkanten og mener derfor også på passende distance at kunne vurdere, hvordan marxismens fremvækst, storhed og fald fandt sted.

Reelt foregik der en ikke ringe vidensproduktion i de marxistiske studenterkredse. Med den nye synsvinkel som skæreblander nåede man virkelig ind til samfundets bærende konstruktioner, udviklingen af produktivkræfterne, klassekampen, småborgerskabets problematiske alliancer til snart den ene og snart den anden side, fremmedgørelsen og den falske bevidsthed. Der blev også publiceret mange historiske analyser med stor respekt for kilderne, fx om Weimar-republikken og den politiske udvikling i Tyskland 1920'erne, der førte frem til nazismen. Men problemet var, at teori har det med at avle mere teori. De, der kunne sætte sig på skuldrene af de andre, ragede højest op, og ligeså med de teorier, man kunne lægge oven på de andres teorier. Kunsten blev at bestige teoribjerget og lægge sit eget bidrag øverst oppe på en plads i solen. Til sidst var der skabt et bjerg af viden, som det var helt uoverkommeligt for nye studerende at give sig i kast med, og

hvis man ville være noget »på bjerget«, hvad var så mere nærliggende end at gå udenom og grundlægge et nyt bjerg et andet sted. Til sidst lå marxismens stolte vidensbjerg tilbage som en affaldsdyng, der bestemt ikke pyntede i landskabet. Efter nogen tid indfandt der sig så en renovationstendens. Gamle Marx-hadere som Bent »Stalin« Jensen og Arne Notkin kom frem og krævede affaldsdyngen fjernet og de skyldige i forureningen straffet. Allerbedst var det naturligvis, når de kunne alliere sig med angrende marxister, der nu mente noget helt andet.

Fra mit synspunkt er det skæbnens ironi, at jeg i 1970'erne gerne balancerede mellem marxisme på den ene side og den filosofiske kritik, der udgik fra fransk strukturalisme og postfænomenologi på den anden, og havde en stor svaghed for Lévi-Strauss, Foucault og Derrida, hvorefter jeg til min forbløffelse så, hvordan disse tendenser efter en tur i USA vendte tilbage som en sejrende bevægelse inden for de humanistiske og samfundsvidenskabelige fag, hvor det nye hegemonis plusord var postmodernisme, dekonstruktion, socialkonstruktivisme og narrativitet. Også for denne bevægelse, der havde sin storhedstid omkring 1990, er enden nær. Resultatet vil med al sandsynlighed snart tone frem som en ny stor forladt skrotbunke, mens neopositivisme og såkaldt evidensbaseret forskning indtager den forladte magtbastion.

Jeg kan ikke lade være at tænke, at to hver for sig betydningsfulde og nyttige kulturanalytiske bevægelser som marxismen og dekonstruktionen uvægerligt begyndte at udvikle selvdestruktive træk på tidspunkter, hvor de var blevet for magtfulde og for længe havde fået lov at stå uimodsagt. Langt bedre havde det været, hvis de havde kunnet trives ved siden af hinanden i indbyrdes konkurrence og på den måde holdt hinanden i skak og hindret de værste excesser.

Psykoanalysens påståede krise

Men tilbage til psykoanalysen, som der altså nu også er ganske stærke kræfter, der vil henvise til deponering på historiens losseplads. Nu er det jo især sådan, at det er storhed, der stor for fald, og i Danmark har psykoanalysen aldrig haft nogen særlig magtposition, sådan som det har været tilfældet andre steder, fx i USA og Frankrig, og derfor har kritikken foreløbig heller ikke været så hård. Hvad der nu rammer psykoanalysen i Danmark, er derfor især fjernvirkninger af de revanchistiske angreb, der er startet andre steder, og når de overhovedet lader sig gentage i Danmark, hænger det sammen med, at psykoanalysens danske historie selv i høj grad afspejler påvirkninger fra udlandet. I 1930'ernes kulturradikale miljø var det reformpædagogikken og seksualreformbevægelsen, der var vækstgrundlag for psykoanalysen; i 1950'erne kom der som nævnt en IPA-psykoanalyse præget af konservativ amerikansk psykiatri, samtidig med at resterne af

1930'ernes bevægelser levede en skyggetilværelse; under ungdomsoprøret var det den politiske Freud, der blev hentet frem, ham der blev opfattet som Marx' siamesiske tvilling, og hvor ideen om det »hele« menneske, der både havde styr på politikken, seksualiteten og det ubevidste, var kalkeret efter kongstankerne hos den siamesiske duo Marx-Freud.

Som bekendt overlevede Freud mirakuløst den adskillende operation. Freud kunne trods alt stå på egne ben. De fra midten af 1970'erne fremherskende Freud-opfattelser af henholdsvis tysk og fransk oprindelse var nok konkurrenter, men enedes dog om, at Freud var blevet forvansket af sine efterfølgere – ikke mindst de amerikanske. Man kunne nogenlunde samle sig om parolen »Tilbage til Freud«. Mange af de ting, der blev sagt om den amerikanske psykoanalyse dengang, var ikke mindre kategoriske og ætsende end den kritik, der fremsættes i dag, men forskellen er, at man dengang ville befri Freud – eller psykoanalysens sande kerne – fra de senere forvanskninger, mens den senere kritik sigter mod at udrydde psykoanalysen som sådan. Hvor man dengang holdt hånden over Freud, måske endda mere end han fortjente, angriber man nu Freud for at ramme ondets rod og ud fra den opfattelse, at Freuds fejltagelser – for ikke at sige svindlerier – er selve psykoanalysens grundbrist, der fra Freud ukorrigerbart har forplantet sig til hver eneste senere psykoanalytiker.

At dømme efter bogsalget herhjemme havde psykoanalysen en storhedstid i 1980'erne, hvilket nok skyldes, at interessen blev opretholdt fra flere forskellige sider: den frankfurter-sociologiske interesse, der tidligst gik ned med flaget; den fransk-lacanianske interesse der i nogen grad svingede i takt med postmodernismen og dekonstruktionen, og som først hen gennem 1990'erne kom til at dele skæbne med den afmatning, der ramte disse bevægelser; men først og fremmest den stærkt øgede interesse i uddannelsen til psykoterapeut, hvoraf størstedelen – efter de eksotiske sidespring i 1970'erne – nu var psykodynamisk orienteret. Jeg kan ikke dokumentere det med tal, men det er mit indtryk, at antallet af uddannede psykoterapeuter efter 1980 har tegnet en stejlt stigende kurve, hvad der bl.a. ses på, at det ellers dødsmerkede Dansk Psykoanalytisk Selskab lavede op igen, fik mange nye medlemmer fra ungdomsoprørets generation og tilmed har hentet vigtig inspiration fra den tidligere så forhadte engelske objektrelationsteori. Også Freudselskabet var i 1980'erne oppe på et halvt hundrede medlemmer mod det halve i dag. Det er mit indtryk, at gruppen af psykodynamisk orienterede psykoterapeuter stadig er en betydelig bastion, men at også den på den lange bane er presset af psykofarmaka, kognitiv terapi og kravet om evidensbase-rede resultater.

Freud-kritikken og psykoanalyse-kritikken har selvfølgelig en lang historie herhjemme, men så længe den udgik fra højreorienteret moralisme og videnskabelig positivisme skabte den ikke større interne anfægtelser. Det var en naturlig del af kulturkampen. Den marxistiske og feministiske kritik ramte væsentligt hårdere, men blev som følge af det udtalte samarbejde, der

også fandt sted, ikke særlig stor. Det skal bemærkes, at Eric Danielsen, der begyndte med sin sovjetpsykologisk orienterede kritik af psykoanalysen allerede omkring 1950, i den freudomarxistiske periode gav udtryk for et relativt positivt syn på dele af psykoanalysen, inden han nu har tilsluttet sig den amerikansk inspirerede udryddelseskampagne. Omkring 1980 kom den Masson-Miller'ske kritik, som undertegnede sammen med blandt andre Simo Køppe og Christian Braad Thomsen havde nogenlunde under kontrol, fordi den var så dilettantisk og let at pille fra hinanden. Alvorligere var sagerne omkring Freud-arkivet, den langvarige indefrysning af kontroversielle dokumenter om Freud, der i temmelig høj grad afslørede hele det forbenede hierarki, som den internationale psykoanalyse havde udviklet sig til. Den undrende offentlighed kunne med en vis rimelighed formode, at det måtte være hårrejsende sandheder, der holdtes skjult, når dokumenterne var klausuleret både hundrede og to hundrede år ud i fremtiden, og smarte skribenter holdt sig ikke tilbage med at gætte på indholdet. Hertil er siden kommet den »videnskabelige« psykoanalysekritik af fortrinsvis positivistisk art: den psykoanalytiske afdækning af det ubevidste kan ikke gentages eksperimentelt i et laboratorium og må derfor afvises, hævdes det.

Hvordan skal man så forholde sig? Jeg vil slå ned på den mærkeligt additive tendens i Freud-kritikken. Når først målet er at finde alt, hvad der måtte kunne belaste Freud, bliver det samlet ind uden hensyn til, om det danner et sammenhængende billede. Man kan tænke på vittigheden om den forurettede mand, der bebrejder sin nabo, at han har fået en udlånt kedel tilbage med et hul i. Den anklagede nabo svarer indigneret med en tredobbel afvisning: han har allerede leveret kedlen uskadt tilbage, og for øvrigt var der allerede et hul i den, da han lånte den, og endelig har han aldrig lånt nogen kedel. Ligesådan med Freud-kritikken. Alle argumenterne er mulige, men de lader sig i hvert fald ikke addere med hinanden uden at skabe store indre modsigelser. Kritikerne lader som om de er enige i den »gode« sags tjeneste og citerer gerne hinanden, men samlede man dem under ét tag, ville de hurtigt ryge i totterne på hinanden, fordi de spænder fra forbenede naturvidenskabeligt tænkende positivistiske til æteriske humanister. Freud-kritikken er ikke nogen homogen helhed, men i bedste fald en midlertidig alliance af skribenter, der benytter den til at propagandere for hver deres indbyrdes vidt forskellige sandheder. Ved et møde i Freudselskabet i 2004 kunne vi således gribe vor berømte landsmand, professor i Seattle Mikkel Borch-Jacobsen i rutinemæssigt at aflevere hele positivismekritikken af Freud, hvorefter han på det bestemteste afviste selv at være positivist. Dette viser, at man ikke kan besvare Freud-kritikken en bloc. Man må inndele argumenterne efter type og validitet, og frem for alt må man skelne mellem de primære kilder og fortolkningen af dem.

Det er på det sidste punkt, kilderne, at jeg er i en række tilfælde står på kritikernes side. Psykoanalysens ret grundlæggende tendens til hemmeligholdelse af kilder, som vi har set det udfoldet omkring Freud-arkivet, har

selvfølgelig sin begrundelse i diskretionshensynet over for patienterne, men herfra har den bredt sig umådeholdent til næsten alt, der på den ene eller den anden måde er kontroversielt. Hvad der end gemmer sig i arkiverne om Freud og hans efterfølgere, skal det frem, så det kan blive diskuteret, og jeg er en stor beundrer af de forskere, der uden om censur og andre benspænd har bragt nye dokumenter for dagens lys. Nogle af de navne, Eric Danielsen henviser til i sin Freud-kritiske bog, repræsenterer en højst kvalificeret kildeforskning, som jeg selv gerne citerer, mens andet kun er led i en underløbig smædekampagne. Det gælder om at skille skidt fra kanelet. Ofte kan man desuden sætte en klar kile ind mellem facts og fortolkning: folk som Jeffrey Masson har gravet vigtige facts frem, men overfortolket dem på en til det yderste tendentiøs måde. Her er svaret altså, at man selvfølgelig skal bruge disse facts, men forbeholde sig ret til at fortolke dem anderledes.

Der er det ubehagelige ved den offentlige debat, som den foregår i medierne, at den nødtigt opererer med ret mange flere nuancer end rent sort og rent hvidt. En offentlig polemik skal gerne ende med en vinder og en taber. Denne tendens til polarisering er medansvarlig for forstærkningen af modbølger og for skabelsen af cementerede hegemonier, hvor tiden helst kun skal have et enkelt løsen, et enkelt mantra. Aviserne tjener dobbelt på først at hjælpe et standpunkt frem og dernæst hjælpe kritikerne med at udrydde det igen. Det ubehagelige ved at deltage i den offentlige debat er, at man kun formelt er i diskussion med en modpart, men reelt henvender sig til det store tavse flertal, der udgør juryen. Man bidrager til en meningsdannelse hos en majoritet af personer, der ikke selv har en kvalificeret mening eller overhovedet er kvalificerede til at have en mening på det pågældende område. De dømmer så i stedet ud fra overfladiske træk såsom mængden af indlæg for det ene eller det andet eller argumenternes overfladiske slagfærdighed. Jeg hører således fra bekendte uden psykoanalytisk interesse: »Nå, nu er Freud nok blevet afsløret som svindler; det har stået i avisen.« Dette minder om reglerne for at disputere, som de fremstilles i *Erasmus Montanus*, hvor opinionen blandt landsbyens bønder er afgørende for, hvem der klarer sig bedst på latin, Erasmus eller Per Degn. Så længe Per Degn kan udslynge den ene sætning efter den anden på latin, gør det ikke noget, at det har karakter af »Goddag Mand! Økseskaft!«, for dommen fældes af et flertal af personer, der ikke selv taler latin, og selv Erasmus' moder græder fortvivlet over, at hendes søn sådan er blevet trynet.

Personligt er jeg ikke meget for at gå ind i en debat på de præmisser, hvor man skal disputere med Per Degn. Det kunne desuden let blive et heltidsjob at sætte sig ind i dette sammensurium af synspunkter. Alene den franske sorte bog er på 800 sider, og det er let at finde bedre ting at foretage sig end at analysere den. Det kan også opleves som unødvendigt trættende at sejle mod strømmen, når man i stedet blot kan gå i land og fortsætte sit arbejde dér. Man skal nok kunne bide fra sig over for kritik, men man skal ikke indoptage den i en sådan grad, at den forvandler hele ens diskurs til

et fornærmet for ikke at sige paranoidt defensorat. Derfor mener jeg, at det bedste middel mod kritikken i al dens urimelighed er at præcisere sin egen kritik og ikke som Kurt Eissler fra Freud-arkivet lade sig lokke til at forsvare Freud med hud og hår.

Elementer til en positiv kritik af psykoanalysen

Min egen interesse for Freud stammer bl.a. fra Derrida, Kristeva, Lacan og senere ikke mindst Laplanche. Lacan hånedes IPA og den amerikanske psykoanalyse, så den del af kritikken har jeg tidligt været indøvet i. Han pegede desuden tilbage på Freud og inspirerede derved til nærlæsning og eksegese af Freuds skrifter. Laplanche havde – vist nok modsat Lacan – rent faktisk studeret Freud grundigt, og navnlig hans forfatterskab gjorde det muligt at finde rundt i Freuds skrifter på en ny og mere givende måde. Alt i alt bestod den franske tilgang i høj grad af teksteksegese, hvad der har sine begrænsninger. Selv om man ikke er positivist, er det dog også nødvendigt at lære at skelne mellem teorien og virkeligheden, således at man ikke konstruerer en ny forbenet teoribygning hvilende på et usikkert eller direkte dogmatisk grundlag, hvor sandheder lader sig deducere af Freuds skrifter. Det er nødvendigt at vurdere, i hvilken udstrækning Freuds tanker også giver mening i lyset af en moderne klinisk – og hvilken som helst anden – virkelighed, som vi nu kender den hver især. Derfor har det også været rimeligt at skelne mellem Freud, når han var bedst, og Freud, når han var historisk bundet og derfor ikke fuldt på højde med nutidens viden. Man kan ikke ofte nok gentage, at Freuds forfatterskab viser en teori i rivende udvikling, hvorfor den endelige sandhed selvfølgelig ikke kan findes i noget enkelt moment, heller ikke i det øjeblik, hvor han stillede træskoene, idet hans kvaliteter i eminent grad ligger i hans metode til at tackle de problemer, der opstod undervejs i processen, og til at holde vanskelige spørgsmål åbne, når der ikke var oplagte svar forhånden. Man kunne ligefrem sige, at Freud præsterede det ypperste i sine selvmodsigelser, fordi han herigennem fastholdt nødvendigheden af at arbejde videre med problemerne.

Jeg vil selvfølgelig kritisere de tendenser i psykoanalysen, der har været til reduktionisme, dogmatik og Besserwissen. Disse træk forekommer også hos Freud. Med alt for hurtige og simple tolkninger og en alt for stejl afvisning af anderledestænkende kan man let grave sig ned i uholdbare positioner og tabe neutrale iagttageres sympati. Sådanne forenklinger forekommer ofte i historiske situationer, hvor psykoanalysen har været under pres, og problemet opstår især, når inertien i medlemsskaren fastfryser gamle stillingskrige, for fejlen er ikke, at der begås fejl, fejlen er de kræfter, der hindrer, at de bliver rettet. Grænsen er ganske vist svær at trække, fordi netop personer i en gruppe, der har udviklet sig i årtier omkring den samme mestertænk, har mulighed for gennem et fælles nyudviklet sprog at drive erkendelsen op

til sublime højder, mens de udadtil kan blive ganske dogmatiske med fare for at miste jordforbindelsen, hvorved teorien får karakter af mysticisme.

Jeg vil kritisere psykoanalysen som organisation, fordi den fra begyndelsen havde karakter af hemmeligt selskab (den hemmelige komité, der værnede om Freud og hans ideer), mens den udadtil og overfladisk set var demokratisk. Det er uheldigt, når en forening får et magtmonopol, der begrænser nye synsvinkler, og en verdensomspændende centralistisk organisation som IPA har nu engang, som al organisationsteori viser, en tendens til at tage magten fra medlemmerne og blive et formål i sig selv. Fraktionering er i mange tilfælde noget positivt, fordi det giver lejlighed til at udvikle og rendyrke alternative standpunkter. Når flere alternative standpunkter står som positive muligheder, åbnes også hele feltet imellem dem som værd at udforske. Jeg mener således ikke, at man skal beklage eller begræde, at Jung, Adler, Rank, Ferenczi, Reich med flere dannede selvstændige skoler, for set i bakspejlet bidrog de alle til at give den psykodynamiske psykologi et bredere fundament.

Fra dannelsen i 1910 har IPA haft som målsætning at udbrede disciplinen globalt uden for store afvigelser fra land til land. Bestemte standarder skulle overholdes uden hensyn til nationale særegenheder. Man kunne sammenligne dette med den globale udbredelse af fx cola- og burgerprodukter gennem opbygningen af et centralt styret multinationalt netværk baseret på et koncept, et navn, et logo og de fornødne patenter. I alle tilfælde er centralismen for ikke at sige imperialismen det slående træk, mens fodfolk og græsrodde har minimal indflydelse. Kun den centrale ledelse af Coca Cola kan beslutte, om formlen for produktet skal ændres, så smagen bliver mere sød eller mere bitter. Kunderne skal have garanti for, at de kan købe nøjagtigt det samme produkt overalt i verden. Ud fra samme model har IPA's politik været styret af den tankegang, at man skal kunne købe omtrent den samme psykoanalyse overalt på jordkloden, hvilket igen betyder, at individuelle særstandpunkter, nationale psykoterapeutiske traditioner og kulturelle forskelle i det hele taget undertrykkes.

Læreanalysens indretning har vist sig at bidrage til IPA's centralistiske og hierarkiske struktur. Når en person, der ønsker en psykoanalytisk uddannelse, henvender sig til den lokale psykoanalytiske forening, henvises vedkommende til en af foreningen udpeget læreanalytiker. På papiret vil vedkommende så få en normal, ja tilmed en særdeles grundig analyse, hvor de dybeste lag i personligheden gerne skulle komme frem. Men navnlig i små selskaber med få læreanalytikere bliver analysen samtidig en eksamen, en psykologisk test og en teoretisk påvirkning fra analytikernes side, som det bestemt er klogest at reagere positivt på, hvis man vil fortsætte i uddannelsen og gøre karriere i foreningen. Et sådant alternativ mellem underkastelse eller udstødelse bør ikke stilles. Inden for Dansk Psykoanalytisk Selskab kunne man indtil for en lille snes år siden blive afvist som uddannelseskandidat alene ud fra, hvad der var foregået i læreanalysen. Dette og andre træk

bevirker, at læreanalyserne reelt kan blive værdiløse. Den eneste mulige overskridelse af læreanalysens latent incestuøse karakter er at acceptere en form for eksogami, forstået således at læreanalysen foretages af en analytiker uden for den forening, der i øvrigt forestår uddannelsen. Noget sådant har mig bekendt kun været praktiseret i Laplanches franske forening, og det er tilmed sket som en bevidst overtrædelse af IPA's regler.

Foreningernes pyramidestruktur har også et økonomisk aspekt, idet læreanalyser foretages af særligt distingverede senioranalytikere, der altså får det økonomiske privilegium at have højt betalende klienter i meget langvarige analyser. Dette kan kun lade sig gøre, når disse har mulighed for at tjene investeringen hjem igen ved måske selv at blive læreanalytikere. Når tilgangen så svigter, går det ligesom i de egentlige pyramideselskaber, at det er de sidst ankomne, der må bære hele tabet. Hele den hierarkiske ordening af de psykoanalytiske selskaber har fremavlet en klasse af latterlige analytikere, der tjener deres honorarer ved at spille rollen som vismænd, guruer og spindoktorer, og som selvfølgelig til sidst måtte blive en torn i øjet på store dele af offentligheden, hvad der gennem nogle årtier har afspejlet sig inden for især amerikansk filmproduktion. Der er intet at sige til, at navnlig denne analytikertype nu er blevet lagt for had.

Jeg vil endelig kritisere tendensen til en alt for rigid opretholdelse af den klassiske psykoanalytiske teknik, hvad der stiller sig i vejen for eksperimenter og udvikling af nye ideer. Det var vel ikke uforståeligt, at IPA i 1920'erne gik imod Ferenczis aktive teknik og 1950'erne førte en streng politik over for Lacans korte sessioner, men dyrkelsen af den tavse analytiker og de megalange analyser kan også have negative konsekvenser. Den for så vidt smukke tanke om den rene analyse (analytikeren som neutral, et spejl, en katalysator), der adskiller psykoanalysen fra alle andre former for psykoterapi, kan både blive problematisk ved at dække over helt virkningsløse terapiforløb og ved at skjule, at man heller ikke med den aldrig så tavse analytiker kan undgå netop den følelsesmæssige manipulation, man ønskede at undgå. Kendskab til og veneration for historien og traditionen bør ikke kamme over i ritualisering af terapien eller foreningslivet.

Bemærk, at det i polemik om Freud og psykoanalysen gælder om at skære ind til sagsforholdet. Man kan ofte være enige om den basale analyse, men divergerende i ordvalget. Man kan således efter behag hæfte sig ved de syvmileskridt, Freud tog fremad på psykoterapiens område ud fra de sparsomme ansatser, han havde arvet af hypnose og suggestion, eller man kan hæfte sig ved de skridt, han af historiske og mange andre grunde ikke nåede at tage. Som det en tid var fremme i managementsproget kan det samme glas vand efter personlig indstilling beskrives som halvfuldt eller halvtomt.

Fremtiden

Jeg placerer i min egen historiske analyse psykoanalysen i en længere tradition for dynamisk psykologi. Der var beslægtede tendenser længe før Freud, ligesom der var beslægtede traditioner ved siden af Freud og beslægtede traditioner, der udspaltede sig fra Freud ved de historisk berømte brud. Betegnelsen psykodynamisk psykologi opfatter jeg som en neutral helhedsbetegnelse, der gælder *arten* af denne tænkning, uden at den er bundet op på en bestemt skole eller forening som indehaver af den eneste sande forståelse. Jeg mener, at den psykodynamiske psykologi som helhed er kommet til at fungere som en pilotvidenskab inden for humaniora, ligesom lingvistikken og semiotikken og den herpå byggede sprogfilosofi var det gennem mange årtier. Lad mig afsluttende give fire karakteristika, der begrunder, at jeg befinder mig bedre inden for rammerne af de psykodynamiske teorier som en helhed end noget andet sted, når det gælder om at reflektere over det moderne subjekt og dets livsvilkår.

- (1) De psykodynamiske teorier fokuserer på personligheden i dens livshistoriske helhed. De har begrebet det, man i gamle dage kaldte dannelse, som en dynamisk proces, en dannelsesproces, hvor fortidige mønstre beholder deres styrke, når de ikke gøres til genstand for refleksion.
- (2) De psykodynamiske teorier tænker hen over grænsen mellem det subjektivistiske og det objektiverende, og de har udviklet avancerede semiotiske teorier om psykens symbolske kompetencer, men tænker modsat semiotikken videre over det affektive, tilstedeværelsen af objekter eller fremmedlegemer i psyken, der bryder ind i de semiotiske systemer.
- (3) De psykodynamiske teorier er i deres væsen psykologiske teorier, men er – som man siger i computersproget – også »forberedt« til samtænkning med biologiske og sociologiske teorier, uden at de dog behøver at indgå varige symbioser med nogen af disse.
- (4) De psykodynamiske teoriens genstandsområde rummer stadig meget uopdyrket land. Gennembrud til nye synsmåder, som de kan iagttages en gang i hvert eller hvert andet årti, bygger på genialitet, en kombinationsevne af kunstnerisk natur samt en betydelig grad af intuition. Der er – som i andre videnskaber – enkelte mestertænkere og mange fodfolk, som til gengæld ikke kan undværes. Også deres intuition for, hvornår noget væsentligt nyt er skabt og derfor værdigt til at arbejde videre med, er uundværlig. Derfor er vi alle på en måde bidragydere til historien.

Artiklerne i denne temasektion

Lilian Munk Rösing skriver i den først følgende artikel om det, hun kalder psykoanalysens etiske fordring. Hvis det ubevidste er kernen i ethvert individs identitet, er det samtidig et indre fremmedlegeme, hvis insisteren individet er nødt til at forholde sig til. Dette ser hun på underfundig vis afspejlet i Freuds sidste store afhandling om Moses, hvor han ved at hævde, at Moses i virkeligheden var egypter, selv insisterer på det ubevidstes universelle og transkulturelle karakter. Selv i den for jøderne trængte situation op til anden verdenskrig vil han ikke bruge sin psykoarkæologiske metode til at hæge om deres specielle identitet, men henviser til det ubevidstes universalitet som noget, der på længere sigt må formodes at samle snarere end at splitte.

Signe Holm Pedersen, Katrine Zeuthen og Judy Gammelgaard går ind i den klassiske modstilling af drifter og objektrelationer, der på et højere abstraktionsniveau også drejer sig om, hvorvidt den teoretiske tænkning skal have sit fasteste holdepunkt i subjektet eller i objektet, og de viser med udgangspunkt i to nyere teoretiske fremstillinger hos henholdsvis Peter Fonagy og Jean Laplanche, hvordan disses teorier om tilknytning og forførelse på hver deres måde syntetiserer de to tilgange.

Bernadette Buhl-Nielsen følger op med en diskussion af tilknytningsteorien, der har fået paradigmatisk status i visse dele af moderne psykoanalyse, men hun mener samtidig, at den ikke fuldstændig kan erstatte den klassiske udviklingsteori, her repræsenteret ved ødipuskomplekset og det ødipale udviklingstrin.

Birgit Bork Mathiesen understreger i sin artikel om neuropsykoanalyse, hvordan denne gren af den moderne psykoanalyse har et tydeligt udgangspunkt hos Freud, navnlig i hans »Udkast til en videnskabelig psykologi« fra 1895, og hun skitserer, hvilke kliniske og teoretiske problemstillinger der med fordel kan ansues neuropsykoanalytisk på baggrund af en nutidig viden om hjernens funktioner.

De to følgende to artikler anskuer psykoanalysens kliniske praksis. *Søren Aagaard* skildrer en række diskussioner, der har fundet sted ved kongresser og i komiteer under Den Internationale Psykoanalytiske Forening, og som især fokuserer på de forskningsmæssige problemer der kan være ved de mange »bløde« begreber, der siden Freud har været anvendt til at beskrive fænomener i behandlingssituationen. *Susanne Lunn* prøver i sin artikel over en bred front at vurdere, hvilken betydning Freud har for moderne klinisk psykologisk praksis, og hvad der er psykoanalysens særlige kvaliteter, når den stilles over for mere formalistiske tilgange.

Freud havde et inderligt kærlighedsforhold til kunst, litteratur og arkæologi, og han hentede gerne eksempler fra disse områder, når han fandt anledning til det, ligesom han i det hele taget lod sig inspirere af kunsten. I sin

tætskrevne artikel om kunsten at symbolisere giver den svenske psykolog og psykoanalytiker *Per Magnus Johansson* er overblik over hele dette felt.

De sidste to artikler kredser om den »litterære« Freud. *Bent Rosenbaum* analyserer E.T.A. Hoffmanns fortælling om »Sandmanden«, som Freud selv underkastede en berømt analyse i 1919, og demonstrerer, hvordan denne fortælling også helt aktuelt kan bruges til at belyse forholdet mellem det fremmede i os selv og det fremmede i de andre – de fremmede. Endelig viser han, at psykoanalytikerens funktion beror på, at han eller hun materialiserer det fremmede i den psykoanalytiske situation. *Gert Rønshøj* går til forfatteren Arthur Schnitzler, Freuds samtidige og fra en vis synsvinkel hans »dobbeltgænger«, og analyserer hans »Drømmenovelle«, der er skrevet med kendskab til Freuds teorier, men som samtidig giver et helt personligt bud på, hvad det er for kræfter, der kommer til udfoldelse, når der åbnes op for det ubevidste.

Freud-året har givet anledning til en række bogudgivelser, såvel i Danmark som internationalt. *Christian Braad Thomsen* anmelder en stribe af de senest udkomne Freud-breve, mens *René Rasmussen* tager sig af tre danske bogudgivelser med relation til Freud, psykoanalysen og psykoterapien. *Undertegnede* sektionsredaktør ser på to vægtige danske bøger, der på hver sin måde inddrager Freud som bagmand. Endelig følger to anmeldelser med en løsere tilknytning til Freud. *Charlotte Fougstrup Simonsen* og *Emma Beck* skriver om en ny dansk oversat artikelsamling af tre af den internationale psykoanalyses koryfæer, Peter Fonagy, Allan N. Schore og Daniel N. Stern, og afslutningsvis har vi givet *Talli Ungar Felding* den ikke helt lette opgave at vurdere, hvor langt den moderne sociolog og seksualpolitiker Henning Bech i sin bog om kvinder og mænd egentlig har bevæget sig væk fra Freud.